

УДК 336.011:330

ЗАОЩАДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

SAVINGS IN THE UKRAINIAN HOUSEHOLD INVESTMENT RESOURCES SYSTEM

Сидор І.П.

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

Sydor I.P.

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Ternopol National Economic University

Петрушка О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

Petrushka O.V.

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Ternopol National Economic University

У статті розглянуто економічний зміст та необхідність здійснення заощаджень домогосподарствами; основні форми заощаджень та особливості заощаджувальної поведінки домогосподарств. Подано оцінку різних видів заощаджень та проведено аналіз динаміки і структури вкладень домогосподарств у різноманітні інституції на фінансовому ринку; розкрито еволюційні особливості надання переваг тих чи інших видів організованих заощаджень залежно від економічної ситуації в країні, а також обґрунтовано основні тенденції здійснення заощаджень домогосподарств на сучасному етапі розвитку економіки України. Зроблено висновок щодо основних стратегічних напрямів покращення процесу трансформації заощаджень населення в інвестиції.

Ключові слова: заощадження, інвестиційні ресурси, домогосподарство, фінансовий ринок, депозити, кредити.

В статье рассмотрены экономическое содержание и необходимость осуществления сбережений домохозяйствами; основные формы сбережений и особенности сберегательного поведения домохозяйств. Дана оценка различных видов сбережений и проведен анализ динамики и структуры вложений домохозяйств в различные учреждения на финансовом рынке; раскрыты эволюционные особенности предпочтений тех или иных видов организованных сбережений в зависимости от экономической ситуации в стране, а также обоснованы основные тенденции осуществления сбережений домохозяйств на современном этапе развития экономики Украины. Сделан вывод об основных стратегических направлениях улучшения процесса трансформации сбережений населения в инвестиции.

Ключевые слова: сбережения, инвестиционные ресурсы, домохозяйство, финансовый рынок, депозиты, кредиты.

The article discusses the economic content and the need for savings by households; basic forms of savings and features of household saving behavior. The various types of savings are evaluated and the dynamics and structure of household investments in various financial market institutions analyzed; evolutionary features of providing benefits of various types of organized savings depending on the economic situation in the country are revealed, as well as the basic tendencies of realization of household savings at the present stage of development of the Ukrainian economy are substantiated. The main strategic directions of improvement of the process of transformation of savings of the population into investments are made.

Keywords: savings, investment resources, household, financial market, deposits, loans.

Постановка проблеми. Економічна стратегія та концепція довгострокового соціально-економічного розвитку країни передбачає забезпечення стійкого економічного зростання. Для цього необхідне залучення інвестиційних ресурсів, які не залежатимуть від коливань на світових фінансових ринках. Таким вимогам відповідають внутрішні інвестиційні ресурси, одним з основних джерел яких виступають заощадження сектора домашніх господарств. В умо-

вах сьогодення, коли істотно зменшився притік інвестицій із-за кордону, практично припинилися програми кредитування національної економіки МВФ, а вітчизняний уряд безуспішно шукає кошти для подальшого фінансування економічного розвитку, заощадження домогосподарств можуть стати вагомим альтернативним іноземним інвестиціям у контексті формування сталого розвитку та фінансової основи соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми трансформації заощаджень населення в потенційні інвестиційні ресурси для економіки країни досліджують у своїх наукових роботах такі вчені як: Р. Бонд, Я. Елканова, Т. Кізіма, В. Крупа, О. Куценко, Г. Куцюрубенко, Н. Лозицька та інші. Зокрема, Р. Бонд, О. Куценко та Н. Лозицька [1] акцентують увагу у своїх дослідженнях на фінансовій грамотності та обізнаності основ фінансової науки членами домогосподарств. Я. Елканова [2] розглядає особливості фінансової поведінки домогосподарств в умовах економічної кризи в країні. Основні праці Г. Куцюрубенко [3] спрямовані на дослідження особливостей формування різних видів заощаджень населення, а В. Крупа [4] розглядає вплив заощаджень домогосподарств на соціально-економічний розвиток країни.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення тенденцій щодо здійснення організованих заощаджень домогосподарствами через інституції на фінансовому ринку, а також можливості трансформації заощаджень населення в інвестиції для забезпечення сталого економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що домашні господарства є основними споживачами товарів і послуг, вони виступають потенційними інвесторами вітчизняної економіки за умови здійснення заощадження та вкладення тимчасово вільних грошових коштів у фінансові інструменти на фінансовому ринку.

На думку В.Р. Крупи, економічне значення заощаджень має як мікро-, так і макроекономічний аспект. У контексті розвитку макроекономічних процесів він зазначає, що можливість формувати заощадження сприяє кращому задоволенню та урізноманітненню потреб домогосподарств. А це є додатковим мотивом населення до отримання більших доходів через підвищення продуктивності праці та професійне зростання. У результаті поліпшується кадровий потенціал підприємств та ефективність їх діяльності.

У макроекономічному аспекті, заощадження безпосередньо впливають на формування обсягу ВВП і національного доходу. Саме приріст заощаджень формує ланцюг вторинних витрат, чим сприяє зростанню споживчого та інвестиційного попиту економічних суб'єктів і пожвавленню ділової активності практично у всіх секторах національної економіки. У свою чергу, завдяки цьому забезпечується мультиплікативний вплив на обсяг національного виробництва та формуються умови для довгострокових тенденцій економічного зростання [4, с. 179].

В ринковій економіці існує велика кількість доступних форм вкладення заощаджень і необмежена свобода їхнього вибору. Основними критеріями, які визначають заощаджувальну поведінку населення, є здатність отримувати відповідний рівень доходу, безпека грошових вкладень та довіра до фінансово-кредитних інституцій і ліквідність заощаджень.

Найбільш поширеними серед домогосподарств є наступні види заощаджень: банківські депозити, валюта, пайові інвестиційні фонди, цінні папери,

нерухомість, дорогоцінні метали, вклади в кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди [2, с. 80].

Ефективність розміщення заощаджень населення залежить від багатьох факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру. До них можна віднести: обсяг заощаджень кожного зокрема домогосподарства; термін розміщення фінансових ресурсів; ступінь ризиковості; попит на фінансові ресурси від установ, підприємств та організацій; законодавчо врегульований процес розміщення фінансових ресурсів.

Заощадження населення можна вважати інвестиційними ресурсами у тому випадку, коли домогосподарство ухвалює рішення вкласти свої заощадження в об'єкти підприємницької діяльності або інші види діяльності з метою збільшення їх вартості. Процес вкладення тимчасово вільних коштів у різноманітні фінансові активи є одним із проявів активної фінансової поведінки домашніх господарств в сучасних умовах.

Процес трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції можлива завдяки більш розвиненій фінансовій системі, що характеризується присутністю широкого спектру фінансових інститутів. Серед усієї сукупності фінансових посередників найважливішу роль у формування фінансових ресурсів домогосподарств відіграють банківські установи, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, кредитні спілки, інвестиційні компанії та інші структури.

Для зростання та розвитку національної економіки необхідний процес перетворення доходів домогосподарств, які не використовуються на споживання, в інвестиційний капітал. Інвестиційна діяльність фізичних осіб являє собою процеси, які підпорядковані певній логіці та закономірностям, передусім особливості інвестиційної діяльності фізичних осіб пов'язані із необхідністю відмовитися від сьогоденного споживання з метою отримання інвестиційного доходу в майбутні періоди. Рух заощаджень домогосподарств у сфері фінансово-кредитних відносин здійснюється через механізм страхування та/або придбання фінансових активів. Тобто зростання та розвитку національного виробництва можливе через мобілізацію вільних грошових ресурсів домогосподарств.

Розглянемо динаміку організованих заощаджень домогосподарств у інституції на фінансовому ринку за період 2013-2017 рр. (табл. 1).

Світовий досвід, а також тенденції розвитку українського фінансового ринку вказують на те, що в умовах ринкової економіки організовані заощадження суттєво переважають над неорганізованими. Причому, серед організованих заощаджень населення особливе місце посідають банківські вклади. Так, до 2013 р. спостерігалася стабільна тенденція зростання загальної суми депозитів домогосподарств в банківських установах, однак у 2014-2015 рр. відбулося їх суттєве скорочення (більше як на 30 млрд. грн.), що спричинено низкою факторів економічного та політичного характеру. Вже у 2016-2017 рр. вклади домогосподарств до банківських установ почали зростати і на кінець періоду становили 495,3 млрд. грн.

Таблиця 1

Динаміка вкладень домогосподарств у інституції на фінансовому ринку у 2013-2017 рр.

Роки	Одиниці виміру	Банківські установи	Кредитні спілки	Недержавні пенсійні фонди	Всього
2013	млрд. грн.	441,5	1,3	0,1	442,9
	%	99,68	0,29	0,02	100,0
2014	млрд. грн.	418,1	1,0	0,1	419,2
	%	99,74	0,24	0,02	100,0
2015	млрд. грн.	410,9	0,9	0,1	411,9
	%	99,76	0,22	0,02	100,0
2016	млрд. грн.	444,7	0,8	0,1	445,6
	%	99,80	0,18	0,02	100,0
2017	млрд. грн.	495,3	0,8	0,1	496,2
	%	99,81	0,16	0,02	100,0

Джерело: складено автором за даними [6]

Разом з тим, хоча протягом останніх трьох років абсолютне значення (у поточних цінах) заощаджень зростає, однак їх питома вага у загальних доходах домогосподарств має стійку тенденцію до зменшення. Якщо порівнювати 2017 р. навіть з кризовим 2009 р., то питома вага заощаджень у загальних доходах населення зменшилася у 2,2 рази. Це свідчить про те, що зростання цін, яке спостерігається в останні роки, значно підвищує величину так званого автономного споживання (споживчі витрати, які забезпечують мінімальний рівень, необхідний для виживання). Як наслідок, можливості населення у поділі наявного доходу на споживання та заощадження різко скоротилися. Не зважаючи на це, накопичені заощадження є досить значними, а тому їх мобілізація як інвестиційних ресурсів залишається актуальною.

З початком кризи різко втратили свою привабливість грошові вклади у цінні папери та нагромадження нефінансових активів, а натомість істотно зросли заощадження в іноземній валюті. Це була природна реакція населення на стрімке знецінення гривні, яка з початку 2009 р. девальвувала на 40%.

2012 р. ознаменувався використанням значної суми заощаджень на споживчі цілі, що стало наслідком формування тенденції падіння реальних доходів негативних інфляційних очікувань, зменшення доходності та зростання ризиковості банківських вкладів. З огляду на сучасну ситуацію в країні, зокрема загрози обвалу курсу гривні, затримки з виплатами зарплат і пенсій, а також невизначеність в економіці, припускаємо, що тенденція до зменшення частки заощаджень домогосподарств не зміниться.

У таблиці 2 та на рисунку 1 зображено динаміку депозитів сектору домашніх господарств за видами валют у період 2013-2017 рр.

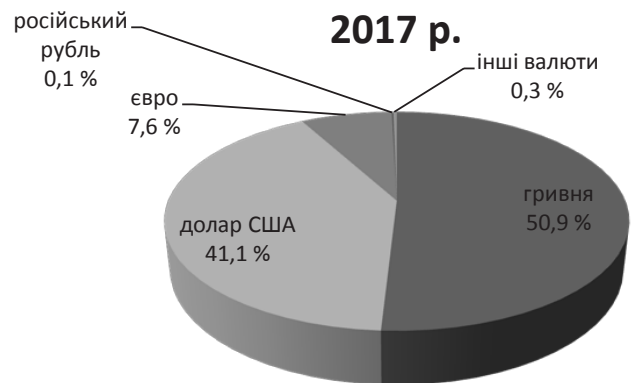

Рис. 1. Питома вага депозитів домогосподарств України за видами валют у 2017 р.

Джерело: складено автором за даними [6]

У період 2013-2017 рр. обсяг депозитних вкладень домашніх господарств зріс з 441,9 млрд. грн. до 495,3 млрд. грн., або на 53,4 млрд. грн. Нами представлено депозитні вкладення домогосподарств у найбільш поширених валютах: гривнях, доларах США, євро, російський рубль і інші види валют. Абсолютні показники депозитів по всіх видах валют за аналізований період мають тенденцію до зростання за винятком російського рубля та інших видів валют, які з 2013 р. почали зменшуватися.

Що стосується національної валюти, то у період 2013-2015 рр. депозити сектору домашніх

Таблиця 2

Депозити сектору домашніх господарств України за видами валют у 2013-2017 рр.(млн. грн.)

Роки	Всього	У тому числі у розрізі валют				
		гривня	долар США	євро	російський рубль	інші валюти
2013 р.	441951	257829	150707	31199	889	1327
2014 р.	418135	200859	181146	34223	404	1502
2015 р.	410895	198876	177426	33034	242	1318
2016 р.	444676	209601	199277	34480	207	1111
2017 р.	495313	252439	203681	38060	203	931

Джерело: складено автором за даними [6]

господарств в гривні зменшилися з 257,8 млрд. грн. до 198,8 млрд. грн., або на 59 млрд. грн., що обумовлено недовірою громадян до грошово-кредитної системи та ризиком інфляції. З 2015 р. і до 2017 р. обсяг депозитів у гривні зріс на 53,6 млрд. грн. (з 198,8 млрд. грн. до 252,4 млрд. грн.), проте рівня 2013 р. ще не досягнуто. За останні п'ять років заощадження домогосподарств у доларах США в цілому зросли у 1,3 рази, а в євро в 1,21 раза.

Структура депозитів сектору домашніх господарств у 2017 р. вказує на перевагу національної валюти проти іноземної 50,9% та 49,1% відповідно. Серед іноземної валюти переважають депозити в доларах США, які становлять 41,1% усіх заощаджень населення, а 7,6% припадає на заощадження у євро.

У 2015 р. депозити сектору домашніх господарств як за національною валютою, так і за найбільш поширеними іноземними валютами (долар США, євро) зменшилися, що пов'язано із низькими депозитними ставками та іншими умовами (7,1% проти 12,5%).

У таблиці 3 представлено депозити сектору домашніх господарств за строками погашення у період 2013-2017 рр.

Протягом 2013-2017 рр. сукупний обсяг коштів фізичних осіб на депозитах банків збільшився на 12,36% та станом на кінець 2017 р. склав 495,3 млрд. грн. Як показує аналіз, у клієнтському портфелі переважають короткострокові депозитні вклади строком до 1 року, які за аналізований період мають тенденцію до зростання у 1,5 раза. Досить помітно є тенденція до зменшення обсягу строкового ресурсу, яка зафіксована з початку 2014 р.

Тенденція до зростання обсягу вкладів на вимогу суттєво почала зростати з 2014 р. і станом на кінець 2017 р. їх сума становила 165,9 млрд. грн., що дорівнює 33,5% сукупного портфеля коштів клієнтів. Найбільшу частку клієнтського портфеля становлять депозити сектору домашніх господарств строком до 1 року, їх частка у 2017 р. становила 36,5%. Враховуючи, що зростання клієнтського портфеля відбувається переважно за цими двома складовими, немає підстав говорити про відновлення довіри до банківської системи. У цілому частка довгострокових депозитів протягом 2013-2017 рр. скоротилася більше як у два рази. Частка коштів, залучених в іноземній валюті, в сукупному клієнтському портфелі є значною та коливається на рівні позначки в 50%.

Таким чином, заощадження домогосподарств в Україні в останні роки мають тенденцію до зростання та суттєво залежать від рівня їх доходів і поточного споживання. У структурі заощаджень домогосподарств близько 96% займають депозитні вкладення населення.

Загалом, на нашу думку, основними тенденціями, які характерні для заощаджень домогосподарств на сучасному етапі розвитку економіки України, є такі:

- залежність схильності домогосподарств до заощаджень та здійснення інвестицій від економічної та політичної ситуації в країні;
- розвиток, хоча і повільний, порівняно нових способів інвестування заощаджень;
- низький рівень заощаджень домогосподарств, розміщених у цінних паперах;
- зростання обсягу неорганізованих заощаджень, особливо таких, що здійснюються в іноземних валютах;
- спрямування заощаджень в інвестиції в матеріальні цінності, такі як дорогоцінні метали, квартири, машини, побутова техніка та інші матеріальні активи.

Перетворення заощаджень населення в неорганізованій формі в інвестиції дозволить збільшити доходну частину державного бюджету, скороти видатки на соціальні трансферти, забезпечити господарюючих суб'єктів та державу необхідними ресурсами, збільшити доходи населення. Це, своєю чергою, сприятиме відновленню економічної стабільності та забезпеченню економічного зростання. Незважаючи на те, що економічна та політична криза негативно впливає на реальні доходи населення та, як наслідок, на розмір їх заощаджень, інвестиційний потенціал домогосподарств залишається великим, у тому числі через зберігання значної частини цих ресурсів у пасивній формі.

Ситуація з депозитними внесками вітчизняних домогосподарств яскраво продемонструвала залежність інвестиційних рішень домашніх господарств від загальної політичної та економічної ситуації в країні. Проте має місце і зворотній зв'язок: зміни інтересів населення суттєво впливають на стан функціонування фінансових установ та позначаються на загальній ситуації в країні, зважаючи на те, що депозитам домогосподарств належить близько 60% всіх коштів, залучених депозитними корпораціями [5].

Ще одним інструментом нагромадження та інвестування коштів домогосподарствами можуть бути цінні папери (акції, облігації державної позики

Таблиця 3

Депозити сектору домашніх господарств України за строками погашення у 2013-2017 рр. (млн. грн.)

Роки	Всього	У тому числі за строками			
		на вимогу	до 1 року	від 1 до 2 років	більше 2 років
2013 р.	441951	87720	121343	218308	14580
2014 р.	418135	100171	135635	167752	14577
2015 р.	410895	112524	176408	106162	15801
2016 р.	444676	129638	171488	138169	5382
2017 р.	495313	165978	181092	142017	6227

Джерело: складено автором за даними [6]

тощо). Населення України в середині 90-х років ХХ століття, у зв'язку з процесами приватизації, стало власниками акцій багатьох підприємств, однак в силу нерозвиненості фондового ринку, а також з огляду на нестабільність економічної ситуації та банкрутство підприємств вітчизняні домогосподарства не мали можливості дієвого використання цінних паперів, і в подальшому взагалі втратили зацікавленість до такого методу інвестування грошових коштів [1, с. 12].

Таким чином, описані тенденції свідчать, що сьогодні, якщо у пересічного українця з'являються тимчасово вільні кошти, серед великої кількості можливостей їх застосування він обирає не придбання цінних паперів, а, швидше за все, стабільну іноземну валюту або банківський депозит.

Інвестиції у цінні папери, незважаючи на значно вищу їхню дохідність не користуються попитом через високий ступінь ризикованості, низьку фінансову грамотність населення, нерозвиненість та непрозорість фондового ринку, а також незахищеність прав дрібних інвесторів. Відтак, потенційно населення має в своєму розпорядженні досить значний обсяг фінансових ресурсів. Однак, з метою залучення цих коштів в інвестиційний процес на благо вітчизняної економіки, необхідно докласти чимало зусиль.

Інструментом інвестування грошових коштів домогосподарств, які пропонують банківські установи, є купівля дорогоцінних металів (золота, платини тощо) та цінних монет. Придбання дорогоцінних металів є доволі перспективним інструментом, з огляду на тенденції до постійного збільшення їх вартості у часі, однак, для більшості вітчизняних домогосподарств така операція недоступна, враховуючи доволі високу вартість та відносно невисоку ліквідність злитків, які і виступають об'єктом інвестування [3].

Необхідно відзначити, що в силу низки обставин залучення фінансових інструментів для формування заощаджень українськими домогосподарствами не використовується в повному обсязі своїх можливостей. Так, за даними досліджень, фінансовими інструментами заощадження коштів користується менше 20% опитаних, натомість при наявності надлишкових коштів 49% респондентів надасть перевагу збереженню коштів вдома у готівковому вигляді [4, с. 29].

Висновки. Економічна криза суттєво вплинула на ситуацію щодо повернення довіри населення до різноманітних фінансових інститутів. Суттєвим недоліком в частині інвестування заощаджень населення є низький рівень фінансової грамотності населення, що вимагає від населення володіння певним арсеналом мінімальних знань щодо основ функціонування інструментів фінансового ринку та можливих шляхів формування й інвестування заощаджень. Також населення майже не користується послугами інвестиційних фондів – установ, які, з огляду на мету функціонування, значно спростили б процес ефективного управління заощадженнями для населення.

Основні стратегічні напрями, спрямовані на поліпшення процесу трансформації заощаджень в інвестиції наступні:

- фінансовий (здійснення політики, спрямованої на зростання доходів, зменшення податкового навантаження на домогосподарства та урядових запозичень у приватного сектора);

- інституційний (подальший розвиток та зміцнення банківської системи, прискорення становлення різноманітних небанківських фінансово-кредитних інституцій: кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, інвестиційних фондів тощо);

- інструментальний (розширення переліку фінансових послуг і продуктів, які надаються приватному інвестору, а також продукування нових

- інвестиційних інструментів, створення належних умов для диверсифікації вкладень домогосподарств);

- гарантійний (удосконалення чинного законодавства щодо гарантування вкладів фізичних осіб з урахуванням зарубіжного досвіду, а також захист і підтримка конкурентних позицій вітчизняних фінансових установ стосовно аналогічних установ-нерезидентів на українському ринку);

- інформаційний (налагодження співпраці з підприємствами, організаціями та органами місцевого самоврядування щодо організованого фінансового консультування громадян та інформування про нові банківські продукти, надання громадянам та потенційним інвесторам неупередженої інформації про основні тенденції та особливості функціонування фінансового ринку тощо).

Література:

1. Бонд Р., Куценко О., Лозицька Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки. Видання друге, доповнене та виправлене. Київ: USAID, 2010. С. 41.
2. Елканова Я.Э. Особенности финансового поведения домашних хозяйств в условиях кризиса. *Финансы и кредит*. 2010. № 24(408). С. 78-83.
3. Куцюрубенко Г. Формування заощаджень українських домогосподарств. URL: www.dspace.oneu.edu.ua.
4. Крупа В.Р. Формування заощаджень домогосподарств та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова*. 2013. Том 18. Випуск 1/1. С. 178-182.
5. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг. URL: www.dfp.gov.ua.
6. Офіційний сайт Національного банку України URL: <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>.